

Зайкіна Г. М.,
кандидат економічних наук, докторант
Науково-дослідного інституту публічного права

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТА ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

THE CONCEPT AND ESSENCE OF PUBLIC RAILWAY TRANSPORT OF UKRAINE AS AN OBJECT OF FINANCIAL AND LEGAL RELATIONS

Актуальність статті полягає в тому, що сучасний етап розвитку залізничного транспорту в Україні має низку особливостей, котрі істотно впливають на фінансові відносини в галузі, а саме: вагомий вплив держави як власника на економіку залізничного транспорту, що, з одного боку, призводить до централізації процесів управління, з другого – до неоднозначної оцінки діяльності держави-власника; існування великої кількості підприємств змішаної форми власності, де поєднано інтереси держави та приватних осіб; обмежені можливості держави-власника щодо фінансового забезпечення за рахунок централізованих джерел, зокрема бюджетного фінансування; відсутність чіткої державної стратегії розвитку залізничного транспорту в Україні. Мета статті полягає в тому, щоб на основі теоретичних засад фінансового та адміністративного права, норм чинного законодавства та практики діяльності органів виконавчої влади, розкрити поняття та сутність залізничного транспорту загального користування України як об'єкта фінансово-правових відносин. У статті сформовано поняття залізничного транспорту України, як об'єкту фінансових правовідносин, як взаємини між суб'єктами господарювання, а також державою, що виникають у процесі реалізації фінансової діяльності, тобто у взаємовідносинах, пов'язаних з обігом коштів, цінних паперів, банківських послуг та будь-яких інших фінансових активів. Визначено, що фінансові правовідносини безпосередньо пов'язані з залізничним транспортом, можуть включати в себе питання фінансування, оподаткування, регулювання тарифів та інші фінансові аспекти діяльності такого суб'єкта господарювання. Такі відносини регулюються в тому числі фінансовим законодавством, а також іншими правовими нормами, що стосуються фінансової діяльності суб'єктів господарювання. Залізничним транспортом України є система залізничних колій, станцій, електрифікованих та неелектрифікованих ділянок, локомотивів, вагонів та інфраструктури, яка забезпечує пасажирські та вантажні перевезення по всій території України та з'єднує її з міжнародними мережами залізничного транспорту. Залізничний транспорт України є державною власністю.

Ключові слова: *акціонерне товариство, адміністративні процедури, адміністрація, бюджет, залізничний транспорт, кредитування, методи адміністративної діяльності, стандарти, фінансовий контроль, фінансово-правові відносини, форми адміністративної діяльності.*

The relevance of the article lies in the fact that the current stage of the development of railway transport in Ukraine has a number of features that significantly affect financial relations in the industry, namely: the significant influence of the state as the owner on the economy of railway transport, which, on the one hand, leads to the centralization of processes management, from the second – to an ambiguous assessment of the activities of the owner state; the existence of a large number of enterprises of mixed ownership, where the interests of the state and private individuals are combined; limited capabilities of the owner state regarding financial support at the expense of centralized sources, in particular budget funding; lack of a clear state strategy for the development of railway transport in Ukraine. The purpose of the article is to reveal the concept and essence of the public railway transport of Ukraine as an object of financial and legal relations, based on the theoretical foundations of financial and administrative law, the norms of current legislation and the practice of the activities of executive authorities. The article defines the concept of railway transport of Ukraine as an object of financial legal relations, as relations between business entities, as well as the state, arising in the process of financial activity, that is, in relations related to the circulation of funds, securities, banking services and any other financial assets. It was determined that financial legal relations are directly related to railway transport, may include issues of financing, taxation, regulation of tariffs and other financial aspects of the activity of such a business entity. Such relations are regulated, among other things, by financial legislation, as well as by other legal norms relating to the financial activities of economic entities. Railway transport of Ukraine is a system of railway tracks, stations, electrified and non-electrified sections, locomotives, wagons and infrastructure, which provides passenger and cargo transportation

throughout the territory of Ukraine and connects it with international railway transport networks. Railway transport of Ukraine is state property.

Key words: *joint stock company, administrative procedures, administration, budget, railway transport, lending, methods of administrative activity, standards, financial control, financial and legal relations, forms of administrative activity.*

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку залізничного транспорту в Україні має низку особливостей, котрі істотно впливають на фінансові відносини в галузі, а саме: вагомий вплив держави як власника на економіку залізничного транспорту, що, з одного боку, призводить до централізації процесів управління, з другого – до неоднозначної оцінки діяльності держави-власника; існування великої кількості підприємств змішаної форми власності, де поєднано інтереси держави та приватних осіб; обмежені можливості держави-власника щодо фінансового забезпечення за рахунок централізованих джерел, зокрема бюджетного фінансування; відсутність чіткої державної стратегії розвитку залізничного транспорту в Україні [5].

Огляд останніх досліджень. Правові питання функціонування та адміністрування залізничного транспорту в Україні розкривали у своїх роботах такі вчені як І. Аксьонов, В. Бабич, Ю. Бараш, І. Булгакова, О. Дейнека, Е. Деркач, В. Дикань, Н. Колеснікова, А. Міщенко, Л. Позднякова, Р. Прокоп'єв, І. Рудяга, Д. Тимоха, та інші.

Однак, в аспекті функціонування залізничного транспорту в Україні важливий симбіоз адміністративного та фінансового права, що ускладнює цю тематику та зумовлює необхідність наукових досліджень.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теоретичних засад фінансового та адміністративного права, норм чинного законодавства та практики діяльності органів виконавчої влади, розкрити поняття та сутність залізничного транспорту загального користування України як об'єкта фінансово-правових відносин.

Виклад основних положень. В останні роки залізничний транспорт зазнає впливу низки соціально-економічних деструктив, що знаходить відображення в тенденціях його розвитку. У 2021 році залізничним транспортом було перевезено 314,3 млн т вантажів, що на 2,9% більше порівняно з попереднім періодом, однак на 7,4% нижче рівня 2017 року, коли обсяг ван-

тажних перевезень склав 339,5 млн т. Щодо динаміки пасажирських перевезень залізничним транспортом слід вказати на поступове нарощення обсягів роботи. Так, у 2021 році обсяг перевезень пасажирів склав 81,3 млн осіб, що на 19% більше порівняно із 2020 роком. Однак, якщо порівнювати із значенням показника за 2017 рік (164,9 млн осіб), то спостерігається значний розрив у більш ніж два рази – на 50,7% [1]. Кірдіна О.Г. та Українська Л.О. вважають, що такого роду негативні тенденції розвитку залізничного транспорту в значній мірі зумовлені багаторічним накопиченням системних проблем, серед яких: погіршення стану залізничного полотна та інфраструктури загалом у результаті відтермінування ремонтних робіт, скорочення парку технічно придатного для експлуатації рухомого складу через ігнорування потреби в його своєчасному оновленні та модернізації, підвищення зношеності виробничо-ремонтної бази підприємств залізничного транспорту, провадження компанією неефективної інвестиційної, інноваційної, кадрової, маркетингової політики [2].

Однак, перш ніж розглядати залізничний транспорт України, як об'єкт фінансово-правових відносин та предмет фінансового контролю, необхідно дослідити та надати визначення наступним правовим категоріям: «транспорт», «залізничний транспорт», «фінансово-правові відносини» та «предмет фінансового контролю».

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, під терміном «транспорт» розуміється галузь народного господарства, що різними видами засобів здійснює перевезення пасажирів, доставляння, переміщення вантажів тощо. Той чи інший вид перевізних засобів. Будь-який засіб перевезення, а також сукупність таких засобів. Перевізні засоби певного територіального підпорядкування. Певна ділянка перевезень, а також сукупність перевізних засобів, що обслуговує її [4]. Автори підручника про статистику ринків, зазначають, що термін «транспорт» походить від латинських

слів *trans* (через) і *portare* (нести). Продукцією транспорту є процес перевезення, тобто процес переміщення вантажів та пасажирів в середовищі життєдіяльності людини. Транспорт – це галузь економічної інфраструктури, що вважається однією із пріоритетних у державі. Своєрідність транспорту як виду економічної діяльності з надання послуг полягає в тому, що хоча у цій сфері не створюються нові матеріальні цінності, але завершується виробничий процес інших галузей економіки шляхом переміщення продукції від виробника до споживачів, і вартість, яка створена працею, витраченою на це переміщення, додається до вартості продукції, що перевозиться [7]. На думку Кушніра Л.В. «транспорт» – це одна із найважливіших галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі і невиробничі потреби господарства і населення країни в усіх видах перевезень [8, с. 42]. Законодавець також закріпив визначення терміну «транспорт». Так, відповідно до Закону України «Про транспорт», транспорт у системі суспільного виробництва є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Розвиток і вдосконалення транспорту здійснюється відповідно до державних цільових програм з урахуванням його пріоритету та на основі досягнень науково-технічного прогресу і забезпечується державою [9].

Таким чином, під транспортом України слід розуміти систему різних видів транспорту, яка забезпечує переміщення людей та вантажів на території України та міжнародний транзит. Вона включає в себе залізничний транспорт, автомобільний транспорт, морський транспорт, річковий транспорт, повітряний транспорт та трубопровідний транспорт. Транспортна система України є важливою складовою інфраструктури країни та відіграє важливу роль у забезпеченні економічного розвитку. Вона забезпечує переміщення людей та вантажів між різними регіонами України, що є важливим для розвитку торгівлі та інших галузей економіки.

Що стосується безпосередньо залізничного транспорту, то Закон України «Про транспорт» зазначає, що до складу залізничного транспорту входять підприємства залізничного транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, рухомий склад залізничного транспорту, залізничні шляхи сполучення, а також промислові, будівельні, торговельні та постачальницькі підприємства, навчальні заклади, технічні школи, дитячі дошкільні заклади, заклади охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, культури, науково-дослідні, проектно-конструкторські організації, підприємства промислового залізничного транспорту та інші підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що забезпечують його діяльність і розвиток [9].

Поряд з цим, в Україні діє Закон України «Про залізничний транспорт» (далі – Закон), який визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності залізничного транспорту загального користування, його роль в економіці і соціальній сфері України, регламентує його відносини з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими видами транспорту, пасажирями, відправниками та одержувачами вантажів, багажу, вантажобагажу і пошти з урахуванням специфіки функціонування цього виду транспорту як єдиного виробничо-технологічного комплексу [3]. Відповідно до приписів Закону, «залізничний транспорт» - це виробничо-технологічний комплекс підприємств залізничного транспорту, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва і населення країни в перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученнях та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності тощо [3].

Існує думка, що залізничний транспорт – одна з найбільш важливих галузей народного господарства України. Він забезпечує виробничі і невиробничі потреби матеріального виробництва, невиробничої сфери, а також населення в усіх видах перевезень. За функціональними особливостями залізничний транспорт поділяється на вантажний та пасажирський. Це зв'язано з тим, що транспорт виступає необхідною передумовою функціонування як матеріального виробництва, так і сфери обслуговування, в тому числі пасажирських перевезень. Пасажирський залізничний транспорт є галуззю невиробничої сфери і належить до інфраструктурних галу-

зей. Вантажний транспорт – галузь виробничої інфраструктури. Не виробляючи безпосередньо матеріальної продукції, вантажний транспорт є четвертою галуззю матеріального виробництва після видобувної, переробної промисловості і сільського господарства. Жодна з названих трьох основних галузей матеріального виробництва не здатна функціонувати без транспортного забезпечення. Продукт тільки тоді готовий до споживання, коли він доставлений до споживача [6].

Тобто, залізничним транспортом України є система залізничних колій, станцій, електрифікованих та неелектрифікованих ділянок, локомотивів, вагонів та інфраструктури, яка забезпечує пасажирські та вантажні перевезення по всій території України та з'єднує її з міжнародними мережами залізничного транспорту. Залізничний транспорт України є державною власністю.

Як доцільно зазначає Перощук З.І., від того, наскільки повно і правильно буде визначено об'єкт, залежить не тільки фактична поведінка суб'єктів фінансових правовідносин, а й досягнення кінцевої мети таких правовідносин [11]. Розглядаючи залізничний транспорт, як об'єкт фінансово-правових відносин, спершу слід зазначити, що фінансові правовідносини розглядаються теоретиками права, як урегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, учасники яких виступають як носії суб'єктивних прав і юридичних обов'язків з приводу формування, розподілу (перерозподілу) і використання коштів публічних грошових фондів. На думку авторів, як і будь-які інші правові відносини, фінансові правовідносини виникають між певними суб'єктами з приводу конкретного об'єкта і мають зміст, що розкривається через відповідні права і обов'язки його учасників. Відображаючи загальний характер, властивий будь-яким правовим відносинам, фінансово-правові відносини мають і специфічні ознаки, обумовлені особливістю сфери їх виникнення [10]. Також під фінансовими пра-

вовідносинами розуміють майнові відносини між державою (навіть коли вона виступає в цих відносинах опосередковано), з одного боку та іншими суб'єктами з іншого боку; вони протікають в грошовій формі; фінансові відносини виникають з ініціативи самої держави; фінансові відносини виникають у цілях створення і розподілу державних грошових фондів; дані правовідносини супроводжують публічний інтерес держави; їм притаманна імперативність, примусовість фінансових відносин, яка забезпечується державою правовими засобами – шляхом визнання фінансових відносин предметом правового регулювання [13, с. 120]. Фінансовим правовідносинам, як і будь-яким правовідносинам притаманні певні особливості, якими є: – виникають і розвиваються виключно у сфері фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування (мають майновий характер), пов'язані з мобілізацією, розподілом і використанням централізованих та децентралізованих фондів; – є владними відносинами, оскільки однією стороною цих відносин є держава в особі певних органів, що мають владні повноваження; – виникають, змінюються і припиняються на підставі юридичних фактів [12].

Таким чином, залізничний транспорт України, як об'єкт фінансових правовідносин – це взаємини між суб'єктами господарювання, а також державою, що виникають у процесі реалізації фінансової діяльності, тобто у взаємовідносинах, пов'язаних з обігом коштів, цінних паперів, банківських послуг та будь-яких інших фінансових активів. Фінансові правовідносини безпосередньо пов'язані з залізничним транспортом, можуть включати в себе питання фінансування, оподаткування, регулювання тарифів та інші фінансові аспекти діяльності такого суб'єкта господарювання. Такі відносини регулюються в тому числі фінансовим законодавством, а також іншими правовими нормами, що стосуються фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економічна статистика / Економічна діяльність / Транспорт. Державна служба статистики України: веб-сайт. 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Кірдіна О. Г. та Українська Л.О. Антикризове управління розвитком залізничного транспорту в умовах глобальної турбулентності. Вісник економіки транспорту і промисловості. № 76-77. 2021/2022.

3. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 №273/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 40. Ст. 183.
4. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979. С. 232. URL: <http://sum.in.ua/s/transport>
5. Транспорт і зв'язок України 2013 : стат. зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2014. 221 с.
6. Значення і місце залізничного транспорту. 2021. URL: <https://we.org.ua/transport/znachennya-i-mistse-zaliznychnogo-transportu/>
7. Статистика ринків / Герасименко С.С., Карпов В.І., Колодяжна О.І. та ін.; за наук. ред. Н.О. Парфенцевої. Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. 863 с.
8. Кушнір Л. В. Аналіз роботи транспорту України за основними показниками. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки. 2015. Вип. 12. ч. 2. С. 42–47.
9. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 № 232/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 51. Ст. 446.
10. Фінансове право : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець ; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т.В. Колесник та інші. Харків: Екограф, 2015 500 с.
11. Перощук З.І. Правові проблеми регулювання відносин у сфері бюджетної системи України. Київ. 2015. С. 186.
12. Філіпенко Т.В., Філіпенко А.С. Фінансове право у схемах : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2018. 150 с.
13. Нестеренко А.С. Фінансові правовідносини як об'єкт механізму функціонування фінансової системи держави. Молодий вчений. 2015. № 10 (25). Ч. 2. С. 118–121.